

прегледни рад
достављен рад: 12.11.2022.
прихваћен за објављивање: 12.12.2022.
УДК 327(497.11:497.2)"1912/1915"
94(497.11-89-13)"1912/1915"

Бранко ШАПОЊИЋ*

СРПСКО-БУГАРСКИ ОДНОСИ НЕПОСРЕДНО ПРЕД ИЗБИЈАЊЕ ДРУГОГ БАЛКАНСКОГ РАТА

Апстракт

Почетак XX века представљао је врло буран период за Краљевину Србију. Врло компликовани односи са Аустро-Угарском монархијом због окупације, а касније и анексије Босне и Херцеговине представљали су велику претњу балканској краљевини. Овакву ситуацију је још више закомпликовао сукоб са суседном Бугарском. Наиме, након завршетка Првог балканског рата и протеривања Турског царства са Балкана, настао је сукоб између два савезника, Србије и Бугарске око поделе ослобођених територија у Македонији. Такве околности су довеле до избијања Другог балканског рата. У овом раду ће бити приказани односи Србије и Бугарске непосредно по завршетку Првог и током Другог балканског рата. За приказивање наведених чињеница биће коришћени историјски и аналитички метод.

Кључне речи: Србија, Бугарска, савез, рат, подела.

1. УВОД

Почетком XX века на Балкану је било много нерешених питања. Велике силе, у првом реду Аустро-Угарска монархија, а затим Италија, Турска и Руска царевина, тежиле су да остваре што већи утицај на балканске државе. Анектирањем Босне и Херцеговине 1909. године Аустро-Угарска је изазвала велико незадовољство у српском народу. Међутим, то није био једини проблем са којим се Србија суочила већ почетком XX века. Живот Срба на Косову и Метохији био је све тежи. Двојна монархија је и на територији Старе Србије

* Сарадник у настави, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, branko.saponjic@pr.ac.rs

покушавала да оствари свој утицај водећи политику која се заснивала на подржавању Арбанаса и посредном прогону Срба.

Како наводи Батаковић у своме делу, почетком 1912. године, српске пограничне власти су наредиле да се избеглице са територије Косова и Метохије и суседних области не примају у Србију.¹ Овакав став пограничних власти имао је врло тешке последице по српски народ. Како су их на простору на коме су живели терорисали Арнаути, а гранична управа им није дозвољавала до пређу у Србију, нашли су се ситуацији да терор морају да трпе. Батаковић такође наводи речи министра војног које је упутио Миловановићу. Он каже да је терор који Срби трпе од стране Турака и Арнаута појачан од како је Аустрија почела да шири свој утицај међу њима.²

На основу наведених чињеница видимо да је Србија била окружена монархијским утицајем. Ситуацију је знатно отежавало и Турско тиранисање Срба на простору Косовског вилајета.

1. БАЛКАНСКИ САВЕЗ

Како наводи Станојевић, догађај који је убрзао стварање Балканског савеза био је Италијанско-турски рат који је избио 29. септембра 1911. године. Он наводи како је сукоб са великим одушевљењем дочекан од стране балканских народа, али са друге стране, изазвао је велику забринутост код великих сила.³ Споразум балканских земаља је јако битан за питање односа Србије и Бугарске. Показаће се да, под утицајем двојне монархије у правом реду, одредбе споразума нису могле бити испоштоване, а све то је довело до каснијег заоштравања у односима две балканске краљевине.

Милован Миловановић је оправдано страховао да је политика двојне монархије у Старој Србији усмерена на добијање аутономије за Албанију. Батаковић наводи како је Миловановић сматрао да након добијања аутономије за Албанију, следећи корак представља стављање исте под протекторат двојне монархије. На овај начин, она би завладала западним и средишњим делом Балканског полуострва, сузбила би Италијански и, добрим делом, Турски

¹ Д. Батаковић, „Косово и Метохија у српско-арбанашким односима“, *Чигоја штампа*, Београд, 2006, 185.

² *Ibid.*

³ С. Станојевић, „Стварање балканског савеза 1912.“, *Филозофски факултет Универзитета у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици, Историјски архив Топлице Прокупље, Народни музеј Топлице Прокупље, Косовска Митровица – Прокупље*, 2020, 47.

утицај. Отворила би пут ка Солуну. Батаковић наводи како је идеја стварања велике Албаније пропагирана од стране католичке цркве.⁴

Двојна монархија је оваквим деловањем желела да осујети свако деловање балканских народа против Турске, а са друге стране, циљ јој је био да давањем подршке Арбанасима појача свој утицај.⁵

У духу наведених чињеница, Миловановић је почетком 1911. године упозоравао бугарског посланика Тошева да је неопходно склопити савез између Србије и Бугарске.⁶

Бугарски владајући кругови су полако постајали свесни опасности која и њима прети од Беча, те су као логично решење видели склапање савеза са суседним државама. Како је питање Македоније било спорно питање између Србије и Бугарске, чак су и најтврдокорнији бугарски заступници става да се по том питању не прави никакав компромис, почели да мењају мишљење.⁷

Непосредно пре одласка бугарског дипломате Ризова у Београд, Теодоров је обавио консултације са руским послаником у Софији, Некљудовим. Он је саветовао Теодорова да се са Србијом склопи споразум о разграничењу сфера интереса, али и о заштити територије у случају напада велике силе, првенствено Аустро-Угарске.⁸

Непосредно пре склапања савеза Гешов и Миловановић су водили врло отворен разговор у коме је Миловановић Геошова упитао о бугарској понуди за разграничење. Гешов је на ово одговорио да „ниједан бугарски званичник неће разговарати о склапању савеза уколико српске претензије у Македонији буду ишле даље од Скопља, Куманова, Гостивара и Тетова.“⁹

Савез између Србије и Бугарске потписан је фебруара 1912. године. Са српске стране споразум је потписао Милован Миловановић, док је са бугарске стране потписник био Иван Гешов. Према овом споразуму, обе стране су се обавезале да ће у случају напада на њих од стране великих сила, сарађивати у циљу одбране.¹⁰ У мају месецу 1912. године склопљена је и Војна конвенција између Србије и Бугарске. Спорна питања везана за територије у Македонији решена су тако што је територија северно и западно од Шар-планине требала припасти Србији, а источно од Родопа и реке Струме Бугарској.¹¹ Што се

⁴ Д. Батаковић, *op. cit.* 186.

⁵ Д. Батаковић, „Косово и Метохија историја и идеологија“, *Чигоја штампа*, Београд, 2007, 89.

⁶ Д. Батаковић, *op. cit.* 186.

⁷ С. Станојевић, *op. cit.* 48.

⁸ *Ibid.*, 49.

⁹ *Ibid.*, 50.

¹⁰ В. Ђоровић, „Историја Срба“, *Pi-press* Пирот, 2017, 692.

¹¹ Д. Антић, „Поглед на српско-бугарске односе с краја XIX и почетка XX века“, *Годишњак Педагошког факултета у Врању. Књига VII, Врање, 2016, 61.*

поделе Битољског вилајета тиче, предвиђено је да ће то питање бити поверено руском цару на арбитражу.¹²

Након склапања споразума између Србије и Бугарске, настали су напори који би за свој циљ имали склапање споразума и са Црном Гором и Грчком.¹³

2. РАТНЕ ОПЕРАЦИЈЕ У ПРВОМ БАЛКАНСКОМ РАТУ

Војвода Мишић у својим мемоарима наводи како је од стране ђенерала Путника изненада позван и како му је Путник саопштио да се Србија налази уочи рата са Турском. Поред дипломатских акција које су биле усмерене на склапање савеза са суседним државама, Главни генералштаб српске војске је ужурбано радио на припремама за војна дејства. Да би дејства српске и бугарске војске била што боље координисана, уочи рата долази до сусрета између ђенерала Путника и команданта Генералштаба бугарске војске генерала Фичева који је у ту сврху допутовао у Београд.¹⁴

Интересантно је овде навести помоћ коју је српска војска дала Бугарској уочи Првог балканског рата. Наиме, Мишић пише како је српска врховна команда ставила на располагање Бугарској читаву једну дивизију. Фичев је тражио чак три дивизије од којих једну коњичку.¹⁵ Треба навести да је опремање једне коњичке дивизије било јако скупо, те да би уступање исте представљало велики ризик за српску војску. Српска Врховна команда је пристала да поред једне дивизије коју је већ послала ја Бугарској, након првог већег сукоба, стави Бугарској на располагање и читаву другу армију на челу са ђенералом Степом Степановићем.¹⁶

Показаће се да је оваква одлука српске Врховне команде касније дала резултате на бугарском војишту, али и створила велике проблеме команданту друге српске армије.

Приликом прављења стратегијских планова за одсудну битку са турском војском, Фичев и Мишић су се сукобили око приоритета Вардарског односно Маричког војишта. Свако је усмеравао главнину савезничке војске даље од своје територије. Наравно, никоме није било у интересу да се одсудна битка води на његовој земљи. Разарања и страдања народа би била огромна.¹⁷

Захваљујући ефикасној мобилизацији српске војске и спорој реакцији турске војске, Срби су непријатеља потукли до ногу на Куманову, Овчем пољу,

¹² С. Станојевић, *op. cit.* 50.

¹³ Д. Батаковић, *op. cit.* 188.

¹⁴ Ж. Мишић, „Моје успомене“, *БИГЗ*, Београд, 1990, 230.

¹⁵ *Ibid.*, 231.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*

ушли су у Скопље, заузели Приштину и Битољ.¹⁸ Показаће се касније да је, супротно свим бугарским претензијама, Битољ ипак сувише скупо плаћен да би тек тако био напуштен.

Гаџиновић наводи како су 5. новембра 1912. године, српске борбене формације већ изашле на албанско приморје. Он, такође, наводи како је Србија победом код Битоља извршила свој задатак у Првом балканском рату и ослободила подручје од српске границе па скоро до грчке.¹⁹

Војвода Мишић је у својим мемоарима је написао како је српска војска потукла турску војску на Куманову, Косову пољу, Бакарном гувну и Битољу, а да са друге стране, Бугарска војска није успела да заузме Једрене иако је на располагању имала целу Другу српску армију.²⁰

Бугарска војска је запела са својим плановима на линији Једрене-Киркилис. Значајно је објаснити како је текла операција заузимања Једрена јер је велику улогу у тој операцији имала Друга армија ђенерала Степе Степановића. Ову операцију је бугарска војска отпочела са три армије, међутим, њихова друга армија, која је била задужена за директан удар на тврђаву, није успела да у потпуности одржи фронт, па је бугарска команда затражила помоћ од Србије да не би прву и трећу армију морала да повлачи са њихових положаја.²¹

Ђенерал Степа Степановић је у место Мустафа Паша стигао 6. новембра. Друга армија је бројала 47.275 људи. Пристизањем српских трупа поправио се положај бугарске Друге армије. Скоко бележи да трупе којима је командовао Степа Степановић нису имале никакве посебне услове у погледу њихове употребе. Он, такође, наводи да ни приликом доласка српских трупа Бугари нису предузели одсудни напад, већ су се надали да ће се непријатељ предати.²²

Када се српска војска, током примирја, налазила на положајима код Черномена, ђенерал Степа Степановић је опомињао војнике како је 1371. године српска војска на челу са браћом Мрњавчевић прошла на том истом месту. Уочи Божића, ђенерал је позвао Николу Аранђеловића, командира армијског Телеграфског одељења да га упозори на то да треба да остане будан и да се жртвује за све њих. На крају крајева, „савесна дужност је једна од најслађих успомена“.²³

Колики је значај Друге српске армије био у опсади Једрена говори и говор Степе Степановића поводом петнаестогодишњице пада Једрена. „За време док

¹⁸ *Ibid.* 239-241.

¹⁹ Р. Гаџиновић, „Насиље над Србима у XX веку узроци и последице“, *evro book Pi-press* Пирот, Београд, 2017, 191.

²⁰ Ж. Мишић, *op. cit.* 254.

²¹ С. Скоко, „Војвода Степа Степановић, друга књига“, *БИГЗ*, Београд, 1990, 214.

²² *Ibid.* 216-217.

²³ *Ibid.*

је српска војска била код Једрена, Бугари су били господари целе Тракије, све до Чаталце и Дарданела. А кад је српска војска напустила Бугарску и враћена у Србију, Бугари су у најкраћем времену изгубили, не само Тракију, него и само скупо плаћено Једрен, које сами никад не би могли, нити ће моћи да освоје“.²⁴

Након окончања војних операција, а самим тим и Првог балканског рата, назирао се нови сукоб на Балкану, али овога пута између дојучерашњих савезника. Наиме, како пише Лазаревић, Србија није била задовољна исходом преговора након окончања ратних дејстава јер није добила уговором пртедвиђени излаз на Јадранско море. Српска влада је због тога бугарској влади упутила захтев за ревизију уговора усменим путем, али одговор није добила. Како је овај усмени захтев остао без одговора бугарске владе, српска влада је након тога, два пута, у фебруару и мају, упутила писани захтев за ревизију уговора из 1912. године бугарској влади. У упућеном захтеву за ревизију, Србија је навела како интервенцијом великих сила није добила излаз на Јадранско море²⁵, а што је уговором било предвиђено и како Бугарска није Србији уступила стратегијске јединице за Вардарско војиште, а што је уговором било предвиђено.²⁶

Бугарска влада је захтев за ревизију уговора који је Србија упутила одбила. Чињеница да велике силе нису дозволиле Србији да добије излаз на Јадранско море преко Албаније није имала везе са Бугарском тврдила је бугарска влада. По питању војне помоћи коју је Србија упутила Бугарској у виду целе Друге армије, заузет је став да је Србија на то била обавезна.²⁷

Односи између Србије и Бугарске су постали веома напети. О томе сведоче и речи бугарског врховног команданта Савова који је краљу Фердинанду предложио да Бугарска са Турском што је пре могуће склопи мир, а да целокупну своју војску пребаци у Македноју. Савов се, показаће се касније, оправдано бојао да територије које бугарска војска у том тренутку не буде заузела у Македонији, касније неће успети да поврати.²⁸

²⁴ *Ibid.*, 225.

²⁵ Батаковић у своме делу наводи како се после брзог продора српске војске у Албанију Аустро-Угарска поставила као заштитник албанских интереса у Европи. Он такође наводи како је двојна монархија то урадила у циљу онемогућавања Србије да изађе на Јадранско море. Захваљујући оваквој политици двојне монархије, Албанија је стекла независност 28. Новембра 1912. године. Д. Батаковић, „Косово и метохија у српско-арбанашким односима“, *Чигоја штампа*, Београд, 2006, 201.

²⁶ М. Лазаревић, „Други балкански рат“, Војно издавачки завод, „Војно дело“, Београд, 1955, 16.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

3. РАТ ПРОТИВ БУГАРА

Бугарске претензије ка Битољу, који је ослободила српска војска су биле све веће. То је изазвало велико незадовољство међу војницима и официрима, али и међу становништвом. Војвода Мишић описује свој разговор са једном старицом на коју је наишао док је путовао из Гостивара ка Тетову. Након што га је старица упитала шта је по чину, рекла је да поручи „онима у Скопљу да се не шале и Битољ предају Бугарима, јер ћемо се ми жене дићи с моткама да бранимо гробове наших синова који тамо леже.“²⁹

О ставу официра и војника најбоље говоре речи пуковника Душана Васића. Он је за време ручка у штабу Моравске дивизије II позива рекао ђенералу Мишићу следеће: „Господине ђенерале, ако и Врховна команда, у чијем саставу и Ви заузимате важан положај, пристане да се Битољ преда Бугарима, онда ће, кунем Вам се, Моравска дивизија прво раскрстити с оним у Врховној команди, који на то буду пристали, а потом бранити Битољ...“³⁰

Овакво држање Бугарске и расположење међу српским официрима и војницима са једне стране и становништва са друге стране, указивали су то да је рат са Бугарском неизбежан.

Престолонаследник Александар је уочи Другог балканског рата отпутовао у Солун где је разговарао са грчким принцем Андрејом о савезу између Србије и Грчке. Престолонаследник је у једном разговору са војводом Мишићем рекао да је идеја о савезу са Србијом у Грчкој дочекана „врло симпатично“.³¹

Лазаревић наводи како су Срби и Грци посматрали мобилисање и размештање бугарске војске очекујући да их у сваком тренутку нападне. Међутим, и српска и грчка војска нису желеле да прве отпочну дејства да их међународна заједница не би оптужила за изазивање рата.³²

Скоко наводи како је већ 30. јуна 1913. године, месец дана након потписивања Лондонског мировног споразума, бугарска врховна команда рокирала четири армије према српској граници. Истог дана је Данев требало да отпутује у Петроград где је требало да се уз посредовање руског цара, нађе мирно решење за сукоб који је настао између савезница из Првог балканског рата.³³

Генерал Савов је наредио бугарској Четвртој армији да, без објаве рата, пређе границу са Србијом и нападне српску војску. Бугарска је у Другом

²⁹ Ж. Мишић, *op. cit.* 254.

³⁰ *Ibid.* 256.

³¹ *Ibid.*

³² М. Лазаревић, *op. cit.* 30.

³³ С. Скоко, *op. cit.* 234.

балканском рату претрпела страشان пораз. Одлучујућа битка се одиграла на Брегалници. Српска војска је, после тешких борби, потукла бугарску војску и на тај начин је српско оружје извојевало велику победу. Рат је окончан 31. јула закључивањем Букурешког мира. Скоко наводи да се Бугарска надала помоћи од стране двојне монархије, али да је то била „варљива нада“.³⁴

Како није реално проценила своју позицију, Бугарска је доживела тежак пораз. На крају видимо да реалан однос снага и сами односи у политици имају велики утицај.³⁵

4. ЗАКЉУЧАК

Политичка ситуација на Балкану почетком XX века била је врло напета. Велике силе су се трудиле да остваре свој утицај на директан или индиректан начин, а мале балканске краљевине су биле одлучне да се изборе за своје интересе који нису у потпуности задовољени на Берлинском конгресу. Таква политичка ситуација узроковала је да Србија и Бугарска у ту борбу крену заједничким снагама.

На основу наведених чињеница видимо да је највећи терет у ратним операцијама у Првом балканском рату носила српска војска, док, како је то и сам војвода Степа навео, бугарска војска без помоћи српске не би успела да оствари почетне циљеве.

Чини се да су бугарске владајуће структуре имале намеру да се са Србијом обрачунају и пре завршетка операција у Првом балканском рату. На то нам указује држање врховне команде бугарске војске према Другој армији војводе Степе која је одиграла кључну улогу у освајању Једрена.

Никако не треба искључити и утицај великих сила из читаве ове политичке игре. Како је према уговору између Србије и Бугарске, Србија требала да добије излаз на Јадранско море преко Албаније, Аустро-Уграска монархија се постарала да Србији то онемогући и да издејствује повлачење српске војске из Албаније. Прогласила се заштитником Албанаца у Европи. Свакако да је овај поступак двојне монархије битно утицао на заоштравање односа две савезнице.

³⁴ *Ibid.* 235-239.

³⁵ О. Вујовић, „Поседи деспота Ђурђа Бранковића у Угарској у контексту политичких односа Србије и Угарске“, Зборник радова Правног Факултета Универзитета у Новом Саду, Нови сад, 2019; 998.

ЛИТЕРАТУРА

1. Д. Антић, „Поглед на српско-бугарске односе с краја XIX и почетка XX века“, Годишњак Педагошког факултета у Врању. Књига VII, Врање, 2016;
2. Д. Батаковић, „Косово и Метохија историја и идеологија“, *Чигоја штампа*, Београд, 2007;
3. Д. Батаковић, „Косово и Метохија у српско-арбанашким односима“, *Чигоја штампа*, Београд, 2006;
4. О. Вујовић, „Поседи деспота Ђурђа Бранковића у Угарској у контексту политичких односа Србије и Угарске“, Зборник радова Правног Факултета Универзитета у Новом Саду, Нови сад, 2019;
5. Р. Гађиновић, „Насиље над Србима у XX веку узроци и последице“, EVRO BOOK Pi-press Пирот, Београд, 2017;
6. М. Лазаревић. „Други балкански рат“, Војно издавачки завод, „Војно дело“, Београд, 1955;
7. Ж. Мишић, „Моје успомене“, *БИГЗ*, Београд, 1990;
8. С. Скоко, „Војвода Степа Степановић, друга књига“, *БИГЗ*, Београд, 1990;
9. С. Станојевић, „Стварање балканског савеза 1912.“, Филозофски факултет Универзитета у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици, Историјски архив Топлице Прокупље, Народни музеј Топлице Прокупље, Косовска Митровица – Прокупље, 2020;
10. В. Ћоровић, „Историја Срба“, Pi-press Пирот, 2017;

Branko ŠAPONJIĆ
Teaching Associate
University of Priština in Kosovska Mitrovica
Faculty of Law

SERB-BULGARIAN RELATIONS IMMEDIATELY BEFORE THE
OUTBREAK OF THE SECOND BALKAN WAR

Summary

The beginning of the 20th century was a very torrid period for the Kingdom of Serbia. Exceedingly complicated relations with the Austro-Hungarian monarchy due to the occupation and later appropriation of Bosnia and Herzegovina represented an immense threat to the Balkan kingdom.

This situation was further convoluted by the conflict with neighboring Bulgaria. Namely, after the end of the First Balkan War and the purge of the Turkish Empire from the Balkans, a confrontation arose between the two allies, Serbia and Bulgaria, over the division of the liberated territories in Macedonia. Such circumstances led to the outbreak of the Second Balkan War.

In this paper, relations between Serbia and Bulgaria immediately after the end of the First and during the Second Balkan War will be demonstrated. In order to prove above mentioned facts historical and analytical methods will be used.

Key words: Serbia, Bulgaria, Alliance, War, Division